

*До спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію

Рим Олени Михайлівни

**«Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток
трудового права України»,**

**поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального
забезпечення**

Актуальність обраної теми. Вибір Україною європейського вектору розвитку та укладення Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої, потребує реформування вітчизняного трудового законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів праці. Суттєві зміни правового регулювання трудових відносин, які очікуються у результаті адаптації трудового законодавства України до європейських правил регулювання трудових відносин, зумовлюють необхідність розробки теоретичних, а також прикладних засад правового забезпечення трудових відносин у Європейському Союзі.

У контексті цього є знаковим, що в останні декілька років значно посилилася увага до дослідження соціальної політики Європейського Союзу, а також окремих аспектів діяльності його органів у сфері працевлаштування та зайнятості. Щоправда комплексний аналіз теорії трудового права ЄС та способів його впливу на розвиток трудового права України залишався прогалиною у доробку вітчизняної юридичної науки. На цьому фоні докторська дисертація О.М. Рим є, з одного боку, відбиттям сучасної наукової

традиції дослідження проблематики права Європейського Союзу, а, з іншого – свідченням можливостей поступового розширення досить важливих аспектів теорії трудового права. А відтак дисертаційне дослідження авторки має розглядатися як вагомий внесок у розвиток української юриспруденції та доктрини трудового права.

Варто зауважити, що дисертаційна робота О.М. Рим свідчить про глибоке вивчення авторкою проблематики і відрізняється від усіх існуючих робіт з трудового права та права ЄС як постановкою проблем, так і їх вирішенням, а за змістом і висновками написана з урахуванням останньої практики інститутів ЄС та Суду ЄС зокрема. Дисертаційне дослідження О.М. Рим за своєю тематикою, структурою, питаннями, що розглядаються у ньому, і висновками, відрізняється від тих досліджень, які виконувались до цього часу.

Актуальність теми дослідження продиктована й тим, що Європейський Союз є стратегічним партнером України. Україна є його географічним сусідом, що не може не відобразитися на взаєминах цих суб'єктів. Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 20 лютого 2019 року нашою державою було взято курс на євроатлантичну інтеграцію вже на найвищому – конституційному рівні. Але ці відносини існують не лише на урядовому рівні. В умовах глобалізації ринку праці та зростання масштабів трудової мобільності наднаціональні правила регулювання трудових відносин, що активно розвиваються в ЄС, проникають також і в інші юрисдикції (зокрема й Україну). Тому вивчення О.М. Рим теоретичних та практичних закономірностей розвитку правової регламентації трудових відносин на рівні ЄС, рівно ж як і проблем приведення вітчизняного трудового права у відповідність до права Європейського Союзу, матиме не лише теоретичне, а й практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Положення, висновки і рекомендації, що містяться в дисертації, достатньою мірою аргументовані та обґрунтовані. Вони побудовані на основі особистого дослідження та критичного осмислення дисертанткою численних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, правових актів інституцій ЄС та вітчизняних нормативно-правових актів.

Заслуговує на увагу логічна структура дисертації, яка повністю відповідає поставленій меті. В цілому, на підставі поданої праці можна зробити висновок, що мета дисертації дисертанткою загалом досягнута.

Дисертація О.М. Рим «Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права України» складається з чотирьох розділів, які поділено на дев'ятнадцять підрозділів, в яких міститься ґрунтовний аналіз теорії трудового права ЄС та способів його впливу на розвиток трудового права України.

Основною метою дисертаційного дослідження визначено розробку та обґрунтування концепції трудового права Європейського Союзу як комплексу централізованих правових норм, що ухвалені у межах компетенції органів ЄС та діють безпосередньо або ж визначають механізми та способи, згідно з якими держави-члени вибудовують власні правові норми, необхідні для регулювання трудових відносин. Рівно ж як і визначення способів впливу комунітарного трудового права на розвиток трудового права України. Ці напрацювання є необхідними для створення загальнотеоретичної моделі механізму удосконалення правового регулювання трудових відносин за європейським зразком.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується їх логіко-понятійним змістом, ключовими концептами науки трудового права Європейського Союзу, які були використані як опорні положення дисертаційного дослідження, і специфічним методологічним підходом та використанням конкретних методів дослідження. Достовірність

результатів дослідження виявляється також у тому, що вони є наслідком не лише теоретичних узагальнень та абстракцій, але й результатом вивчення реальної практики правотворчої діяльності інститутів ЄС та судової практики Європейського Союзу як емпіричної основи дослідження.

Достовірність результатів дослідження також підтверджується великим масивом використаної при роботі літератури. Багато іноземних наукових джерел вводяться в науковий обіг в Україні вперше.

Дисертації О.М. Рим притаманні достатні ознаки новизни, які засвідчують реальний внесок у розробку теми дослідження та науку трудового права. Значимою та принципово характерною рисою роботи є її внутрішня логіка та концептуальна єдність. Дослідження побудовано у спосіб, що дозволив відобразити ті питання комунітарного правового забезпечення трудових правовідносин, що є фундаментальними для формування комплексного уявлення про трудове право ЄС та його вплив на трудове право України. Так, увага приділена становленню та формуванню трудового права ЄС (с. 40-65). Досліджуючи розвиток правового регулювання трудових відносин в ЄС, авторка переконливо доводить, що трудове право є цілком самостійною структурною одиницею системи права Європейського Союзу (с. 65-83). Наукові висновки приводять авторку до необхідності дослідити чинники, які спричинили його виникнення та наступне формування.

Заслугує на увагу новаторський підхід О.М. Рим до визначення поняття трудового права ЄС. Дисертантка обґрунтовано зазначає, що трудові відносини, які виникають на теренах держав-членів, сукупно регулюються комунітарними нормами (наднаціональними) та нормами національного трудового права, що ухвалені згідно з першими.

Авторка не оминула своєю увагою також питання основних засад трудового права Європейського Союзу. О.М. Рим справедливо зазначає, що сучасне трудове право ЄС значною мірою сформоване згідно з загальними принципами права ЄС, які не лише скеровують правове регулювання трудових відносин, вони також визначають тенденції розвитку трудового права ЄС, а

також, характеризують основи взаємодії норм комунітарного та національного трудового права. Враховуючи запропонований поділ принципів дисертантка окремо аналізує загальні принципи права ЄС та особливості їхньої реалізації у сфері найманої праці, а також галузеві принципи трудового права ЄС.

Важливим є проведений О.М. Рим аналіз вкладу Суду ЄС у захист трудових прав незважаючи на те, що юрисдикція Суду у цій сфері є доволі обмеженою (с. 142-149). Позитивним доробком здобувачки слід назвати дослідження правового регулювання окремих видів індивідуальних трудових відносин на рівні ЄС. Зокрема, у підрозділі 2.1. дисертації О.М. Рим висвітлено важливі аспекти забезпечення вільного пересування та працевлаштування працівників у межах ЄС, вказано на три форми мобільності робочої сили та наголошено, що мобільність є ключовим чинником працевлаштування та кращого використання кваліфікації працівників.

Крім того, слід погодитись із позицією дисертантки, що запровадження наднаціонального поняття «працівник» сприятиме ліквідації перешкод для повної реалізації свободи руху з метою працевлаштування. Абсолютно правильно в дисертаційній роботі виокремлюються такі ознаки працівника, як субординація, винагорода за виконану роботу та ефективна й безпосередня трудова діяльність, які у своїй сукупності є неодмінними критеріями ідентифікації особи як найманого працівника.

У дисертаційному дослідженні цілком успішно проаналізовано особливості правового забезпечення комунітарними нормами робочого часу, часу відпочинку, оплати праці, безпеки та охорони здоров'я працівників, що мають практичне значення для удосконалення законодавства України та приведення його у відповідність із європейськими трудовими стандартами.

Окремий сегмент дисертації О.М. Рим присвячений характеристиці змісту колективних трудових правовідносин з огляду на особливості комунітарного правового регулювання, що в науці трудового права на цей час є малодослідженою сферою. Авторка підкреслює, що компетенція ЄС з питань колективного трудового права, попри своє обмеження ст. 153 (5) Договору про

функціонування ЄС, реалізується у контексті захисту основоположних прав, що їх гарантує Хартія основоположних прав ЄС. Авторка формулює власні наукові висновки щодо поняття та видів європейського соціального діалогу.

Основну увагу у роботі присвячено дослідженню форм соціального діалогу на рівні ЄС. Ґрунтовно проаналізовано також правила проведення Тристоронніх соціальних самітів з питань зростання та зайнятості, визначено статус їх учасників та основні сфери їхньої співпраці. Детально з'ясовано процедуру консультацій між соціальними партнерами та Європейською Комісією і зроблено висновок, що європейські соціальні партнери безпосередньо впливають на розробку законодавчих пропозицій з питань соціальної політики.

Вартими уваги є обґрунтування приналежності до джерел трудового права ЄС міжгалузевих колективних угод, які уклали європейські соціальні партнери, незалежно від того чи вони впровадженні в дію директивою, чи самостійно соціальними партнерами. Значна увага О.М. Рим відведена з'ясуванню взаємодії основних економічних свобод із основоположними колективними трудовими правами у ЄС. Авторка наводить власні аргументи у науковій дискусії щодо їхнього співвідношення. Окремо досліджується питання участі працівників в управлінні підприємством за правилами ЄС.

Одним з головних акцентів дисертаційного дослідження є аналіз стану відповідності трудового права України соціальному *acquis* ЄС (с. 334-349). Авторка з'ясовує стан виконання євроінтеграційних зобов'язань України як за Угодою про асоціацію, так і згідно з іншими вітчизняними правовими актами з питань наближення правового регулювання трудових відносин до стандартів ЄС. У зв'язку із цим О.М. Рим обґрунтовано робиться висновок, що деякі вітчизняні нормативно-правові акти вже оновлено за європейським зразком, однак є й ті, які не потребують узгодження, бо вони закріплюють вищі трудові стандарти. Авторкою також наводяться акти, що потребують суттєвого доопрацювання.

Слід погодитись також із тим, що комунітарне трудове право впливає на розвиток трудового права України як через ухвалення вітчизняними суб'єктами правотворчості актів у межах адаптації вітчизняного трудового законодавства до вимог ЄС, так і через проникнення у доктрину трудового права України основних концептуальних підходів наднаціонального правового забезпечення трудових відносин.

Робота містить й інші положення, яким притаманна новизна і практична значимість. Вона викликає значний науковий інтерес і є реальним поштовхом у подальшому дослідженні трудового права ЄС та його впливу на вітчизняне трудове право. Запропоновані висновки мають практичне значення і можуть бути використані для подальшого вдосконалення правового регулювання відносин реалізації особою права на працю. Тому можна зазначити, що робота О.М. Рим є самостійною, завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання суттєвого значення для науки трудового права України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертації відображені у сімдесяти трьох працях, серед них: одна індивідуальна та дві колективні монографії, двадцять п'ять статей у фахових виданнях, сім із них – у наукових виданнях іноземних держав, а також сорок п'ять тез доповідей на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, з достатньою повнотою викладені у зазначених публікаціях. У них також висвітлена ідея проведеного дослідження. Повнота викладу основних результатів дисертації О.М. Рим відповідає встановленим для такого виду робіт вимогам. Отже основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином були відображені у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації основних положень дисертаційних досліджень у професійних виданнях.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не ввійшли до основного змісту дисертації.

Дискусійні положення дослідження та зауваження щодо його змісту.
Слід зазначити, що як і будь-яке фундаментальне дослідження, дисертація О.М. Рим викликає ряд запитань і зауважень, які вимагають певних уточнень та пояснень.

1. Здобувачка зазначає, що на рівні Європейського Союзу правові акти часто об'єднують у три групи: первинне, вторинне та додаткове право. При цьому, авторка пропонує власне бачення наповнення цих трьох груп. Так, до первинного права вона відносить установчі договори ЄС та акти, що їх доповнюють чи змінюють. Сюди ж, на її думку, належить і Хартія основоположних прав ЄС. Актами вторинного права названо регламенти, директиви, рішення, міжнародні угоди, які укладені ЄС з третіми державами і міжнародними організаціями. Водночас загальні принципи права, рішення Суду ЄС, акти соціальних партнерів та інші правові документи, що впливають на формування і реалізацію права ЄС, вона вважає самостійними додатковими джерелами права ЄС (с. 120-121). Такий поділ потребує глибокого аналізу співвідношення актів усіх груп за їхньою юридичною силою, а не простого констатування, що додаткові джерела трудового права ЄС у ієрархії джерел є не найнижчою ланкою, а фактично доповнюють, скеровують чи роз'яснюють решту правових актів.
2. У дослідженні авторка відображає напрями впливу на правове забезпечення трудових відносин у ЄС та на доктрину трудового права України правових позицій Суду ЄС. При цьому нею наголошено, що рішення Суду ЄС, які ухвалені у межах преюдиційної процедури, зберігають нормативні властивості поза тією ж справою, для вирішення якої вони були постановлені, а отже є самостійними

джерелами трудового права, формуючи тим самим прецедентне право Союзу. Проте здобувачка недостатньо критично оцінила той факт, що установчі договори не наділяють Суд ЄС нормотворчими компетенціями, а отже і можливістю створювати прецеденти. Також недостатньо проаналізовано підхід певної групи вчених щодо того, що рішення Суду ЄС взагалі не є джерелом права Європейського Союзу.

3. З підписанням та набуттям чинності Угодою про асоціацію між Україною та ЄС наша держава взяла на себе зобов'язання гармонізувати національне законодавство відповідно до норм та стандартів ЄС. У цьому зв'язку надзвичайно актуальним було б дослідження авторкою ролі рішень Суду ЄС у процесі адаптації законодавства України до права ЄС.
4. З метою більш ефективного дослідження нормативно-правового виміру адаптації трудового законодавства України до вимог Європейського Союзу здобувачкою доречно було б здійснити узагальнення досвіду країн, які раніше були соціалістичними чи входили до складу СРСР, а наразі є членами Європейського Союзу, щодо узгодження національних правил регулювання трудових відносин із наднаціональними нормами в окремому підрозділі дисертації.
5. Дисертантка детально аналізує в роботі практику звернення приватних осіб до Суду ЄС. У зв'язку із цим виникає питання, чи є можливості звернення громадян України до Суду ЄС за захистом їхніх трудових прав та у яких ситуаціях?
6. Потребує додаткових роз'яснень часте використання у тексті роботи таких понять як «адаптація», «гармонізація», «уніфікація», «наближення» та «імплементация», «транспозиція», «узгодження» у контексті приведення вітчизняного трудового законодавства у відповідність із європейськими трудовими стандартами.

Оцінка відповідності дисертаційної роботи встановленим вимогам.

Вказані недоліки та зауваження не знижують високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження, а запрошують автора до відповіді, дискусії та подальших досліджень. Враховуючи викладене, вважаю, що дисертація Рим Олени Михайлівни на тему «Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права України» є самостійним, актуальним, завершеним дослідженням, має теоретичне та практичне значення та відповідає усім вимогам, які висуваються до такого виду робіт, а її авторка – Рим Олена Михайлівна – заслуговує на присудження ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення».

Офіційний опонент:

**професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор юридичних наук, доцент**

С.В. Венедіктов

